

Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija

WWW.LU.LV/VDKKOMISIJA

ZIŅAS

Sākums > Ziņas

Iebraukušo cittautiešu pretošanās padomju režīmam: Anastasijas Smirnovas VDK krimināllietu analīze

VDK zinātniskās izpētes komisija
06.03.2016

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija publicē komisijas stipendiātes, Vēstures un filosofijas fakultātes bakalaura programmas studentes Anastasijas Smirnovas apskatu "Latvijā iebraukušo etnisko minoritāšu pārstāvju nevardarbīgā pretošanās padomju režīmam LPSR Valsts drošības komitejas krimināllietu atspoguļojumā (1956 – 1968). Pretpadomju propaganda un agitācija." "Tautai laiks ir apgāzt komunistisko kārtību! Padomju paradīze ar margarīnu un aknu desu!" šādu pretpadomju skrejlapīņu krievu valodā izgatavoja krievs, beidzis septiņas klases, katlumājas strādnieks, precējies, viena bērna tēvs, nodzīvojis Rīgā četrus gadus.

Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) okupētajās valstīs un satelītvalstīs Austrumeiropā (šeit drīzāk kā politisks termins, nevis ģeogrāfisks) pretošanās padomju režīmam notika jau Otrā pasaules kara laikā un lielākoties līdz PSRS sabrukumam. Īpaši aktīva pretošanās bija valstīs, kur pēc Pirmā pasaules kara izveidojās stabila, neatkarīga nacionālās valstis vai kur notika valstiskuma izveides mēģinājumi. Padomju režīmu nepieņēma, nesaprata un tam pretojās arī Latvijā. Latvijā kā Rietumeiropas vērtību "šūpuļi" ar augstu "eiropēiskās attīstības līmeņa rādītāju" arī tiesiskās kultūras ziņā, saskaroties ar padomju varu, kur valsts pārvalde balstījās uz tādiem valsts pārvaldes līdzekļiem kā terors un kolektīvizācija, piedzīvoja ievērojamu kultūrsoku. Ievērojot minēto, Latvijas iedzīvotāju pretošanās šādai varai uzskatāma par loģisku.

Latvijas teritorijā pēc tās okupācijas varēja brīvi pārcelties uz dzīvi padomju pilsoņi, kas bija nākuši no citurienes, īpaši no tādām vietām, kur padomju režīmam bijusi senāka vēsture. Arī šādas personas, dzīvojot Latvijas teritorijā, pretojās padomju režīmam. Ievērojot to, ka minētais fenomens joprojām ir nepietiekami skatīts, pētījums ir veltīts atsevišķi tā aspektu analīzei. Turklāt jebkāda izpēte bieži tiek politizēta vai saistīta ar mītu un stereotipu atražošanu, tādēļ pētījuma mērķis ir sniegt konkrētos datus balsītu skatījumam. Ērtības labad apskatā būs lietots jēdziens "etniskās minoritātes" šaurākā izpratnē, attiecinot to tikai uz personām, kas atbilst trijiem kritērijiem, proti, pirmkārt, kas nav dzimušas Latvijā, otrkārt, etniski nav latvieši, un, treškārt, kurām nav radniecisku saišu ar Latvijas iedzīvotājiem. Tātad apskatā nebūs aptverta visu "etnisko minoritāšu" pretošanās padomju režīmam.

Komisija publicē "Latvijā iebraukušo etnisko minoritāšu pārstāvju nevardarbīgā pretošanās padomju režīmam LPSR Valsts drošības komitejas krimināllietu atspoguļojumā (1956 – 1968). Pretpadomju propaganda un agitācija." VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti. 1. sējums. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas. [elektroniskā versija] Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, 2016. 22 lpp.

Pētījuma hronoloģiskās robežas izvēlētas par pamatu ņemot divus notikumus: Nikitas Hruščova Padomju Savienības komunistiskās partijas (PSKP) 20. kongresa ziņojumu, kurā bija nosodīts stalinisms, novērtējot to kā personības kultu, 1956. gadā un PSRS reakciju uz Prāgas pavasarī 1968. gadā.

Ievērojot to, ka pētījums pamatā saistīts ar LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) krimināllietu analīzi, izmantots Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva (LNA LVA) 1986. fonda Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (VDK) par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas. No šī fonda atlasītas 26 lietas, kas bija atbilstošas kvalifikācijas un iekļāvās izvēlētajā hronoloģiskajā periodā. Atlasē izmantots "noziegumos pret padomju valsti" apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs, ko LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas vajadzībām pielāgojis tā eksperts M. comp. Ilmārs Poikāns. Tomēr lietu skaits varētu būt lielāks, jo visām krimināllietām nav aprakstu.

No 26 atlasītajām krimināllietām par atbilstīgām pētījumā nospraustajiem nosacījumiem atzītas 17 krimināllietas pret 18 apsūdzētajiem. Krimināllietu sadalījums pa gadiem ir sekojošs: 1956. gadā – 1, 1957. gadā – 1; 1958. gadā – 6, 1959. gadā – 3, 1961. gadā – 3, 1962. gadā – 1, 1963. gadā – 1, 1968. gadā – 1. Visās šajās lietās apsūdzētie bija no citām Padomju Savienības republikām iebraukušās ar Latviju pēc izcelsmes un radniecības nesaisītās personas. Deviņās pārējās krimināllietās astoņi apsūdzētie – latvieši, kas dzimuši pašreizējā Krievijas teritorijā, un viens – krievs, kas dzimis Abrenes apriņķī, Pleskavas apgabalā, kas savulaik piederējis Latvijas Republikai.

Laika ietekmi uz apsūdzēto rīcību vislabāk raksturo sekojošs citāts no viena apsūdzētā pratināšanas protokola par to, kad attiecīgā persona sākusī veikt savas piezīmes: "Savas domas, ko pierakstīju burtnīcās, uz grāmatām un avižu izgrīzumiem, domātas tikai man, un uz tiem nav attiecināma izpratne par pretpadomju izdomājumiem. Galvenokārt mani pierakstī attiecināmi laika periodam pēc Staļina nāves, un vēl vairāk tie paplašinājās pēc 20. PSKP kongresa." (Šeit un turpmāk autore Anastasija Smirnovas tulkojums no krievu valodas. LVA, 1986. f., 1. apr., 42679. l., 66. lp. Minētā persona – 65 gadu vecs vīrietis, krievs, ar nepabeigtu augstāko izglītību, precējies,

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte Anastasija Smirnova konferencē "Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija" Liepājā, 2015. gada 17. decembrī. Kristīnes Jarinovskas foto.

bērni, līdz lietas nonākšanai tiesā astoņus gadus dzīvojis Latvijā. Rezultātā bija atzīts par nepieskaitāmu, spriedumā norādot, ka "izstrādā savu pretpadomju koncepciju", kas, spriežot pēc krimināllietas materiāliem, bija filozofisku domu kopums, kas, cita starpā, norādīja uz padomju ideoloģijas kļūdainību. Argumentācija ir skaidri izklāstīta un balstīta uz dažādiem pazīstamiem filozofisko skolu spriedumiem.)
Minētais norāda uz to, ka Stajna nāve kļūdaini raisīja personu izpratni par apziņas brīvības robežu paplašināšanos vismaz tiktāl, lai savas domas pats sev varētu brīvi paust savā privātajā dzīves telpā. Tomēr Hruščova atkūlnis, salīdzinot ar Leonīda Brežņeva laiku apskatāmā pētījuma hronoloģiskajās robežās (1964 – 1968), raksturīgs ar šādu robežu paplašināšanas tendencēm.

Gan sociāli, gan arī vidēji statistiski apsūdzētās personas bija ģimenes cilvēki, kam ir vismaz 90 % gadījumos viens bērns un kas 60 % gadījumos precējušies. Vietā gan aizrādījums, kas norāda uz to, vai persona ir precējies, ne vienmēr nozīmēja oficiālu kopdzīves reģistrēšanu. Ievērojami, ka trīs no apsūdzētajiem bijuši bērnam audzēkņi. Visi apsūdzētie bijuši PSRS pilsoņi, arī ungārs – Otrā pasaules kara gūsteknis, kuram apsūdzības brīdī jau trīs gadus bijusi padomju pilsonība un kurš Padomju Savienībā bija nodzīvojis aptuveni 17 gadus, izveidojis Ungārijā un PSRS ģimeni, kurā bija bērni un, par spīti trim nesekmīgiem mēģinājumiem bēgt, uzsvēris: "[...] es bēgu un arī turpmāk bēgšu." (LVA, 1986. f., 1. apr., 43923. l., 66. lp.)

Raksturojot tautību, vidējais statistiskais apsūdzētais bija krievs (11 jeb 61%). Minētais īpatsvars gan būtu padziļināta krimināllietas izpēte var sniegt ziņas par personas izcelsmi. Piemēram, vienā lietā latviešu izcelsmes vīrietis, kas bija dzimis Krievijā, latviešu valodu pārvaldīja ar grūtībām. (Ārsts, precējies, divu bērnu tēvs, sodīts par mutvārds paustajiem "pretpadomju izteicieniem", ko gan pats par tādiem neatzina. LVA, 1986. f., 2. apr., P-4525. l., 68. lp.) Vēl citā lietā apsūdzētais bija adoptēts lietuvietis, kuram bija grūtības mācīties latviešu valodā. (LVA, 1986. f., 1. apr., 42488. l., 29. lp.) Sastopamas arī tādas lietas, kur, tikai iepazīstoties ar krimināllietas materiāliem, var konstatēt apsūdzētā saistību ar Latviju, piemēram, vienā lietā apsūdzētā meitas vēstulē bija norādīts, ka apsūdzētā māte ir latviete, kas 1915., 1916. gadā aizbrauca strādāt uz Gruziju, vēlāk atgriezās Latvijā, lai atkal dotos strādāt 1926. gadā uz Krieviju, kur arī piedzima apsūdzētā persona. (LVA, 1986. f., 1. apr., 44793. l., 230. – 233. lp.)

Tomēr krimināllietu atlase parādīja, ka ne izcelsme, ne valoda ir obligāti saistāmas. Tāpat konstatēts, ka tikai padziļināta krimināllietas izpēte var sniegt ziņas par personas izcelsmi. Piemēram, vienā lietā latviešu izcelsmes vīrietis, kas bija dzimis Krievijā, latviešu valodu pārvaldīja ar grūtībām. (Ārsts, precējies, divu bērnu tēvs, sodīts par mutvārds paustajiem "pretpadomju izteicieniem", ko gan pats par tādiem neatzina. LVA, 1986. f., 2. apr., P-4525. l., 68. lp.) Vēl citā lietā apsūdzētais bija adoptēts lietuvietis, kuram bija grūtības mācīties latviešu valodā. (LVA, 1986. f., 1. apr., 42488. l., 29. lp.) Sastopamas arī tādas lietas, kur, tikai iepazīstoties ar krimināllietas materiāliem, var konstatēt apsūdzētā saistību ar Latviju, piemēram, vienā lietā apsūdzētā meitas vēstulē bija norādīts, ka apsūdzētā māte ir latviete, kas 1915., 1916. gadā aizbrauca strādāt uz Gruziju, vēlāk atgriezās Latvijā, lai atkal dotos strādāt 1926. gadā uz Krieviju, kur arī piedzima apsūdzētā persona. (LVA, 1986. f., 1. apr., 44793. l., 230. – 233. lp.)

Atlasīto krimināllietu analīze atklāj, ka izcelsme un valodas prasmes nesaista nodarīto ar attiecīgo personu. Piemēram, vienā gadījumā krievs, kas Latvijā nodzīvojis vien divus gadus un kam ar Latviju nav bijusi nekādas iepriekšējās saiknes, bija notverts, izplatot "pretpadomju skrejlapas" arī latviešu valodā. (LVA, 1986. f., 1. apr., 39186. l.) Jābilst, ka krimināllietu atlase pierādīja, ka tautība un izcelsmes vieta nav obligāti savstarpēji saistāmas. Atlasītajās krimināllietās ir trīs šādi gadījumi: polis, kas dzimis Lietuvā, krievs, kas dzimis Mordvijā, un krievs, kas dzimis Baltkrievijā.

Populārākais krimināllietās minētais nevardarbīgās pretošanās izpausmes veids bija "pretpadomju propaganda un aģitācija" ar skrejlapu palīdzību vai mutvārds darba vietā. Visbiežāk apsūdzības rakstā bija minēti abi veidi. 10 gadījumos "pretpadomju propaganda un aģitācija" notikusi rakstveidā, piemēram, "pretpadomju skrejlapas" (4 gadījumi), vēstules amatpersonām, kā Ņikitam Hruščovam, PSKP, Amerikas Savienoto Valstu (ASV) vēstniecībai (4 gadījumi). Mazāk krimināllietās sastopama "pretpadomju propaganda un aģitācija" mutvārds, proti, "pretpadomju izteikumi", ko varēja pierādīt ar liecinieku palīdzību. Ievērojot to, ka rakstveida "pretpadomju propaganda un aģitācija" bija vizualizējama un tātad vieglāk pierādāma, jāsecina, ka apsūdzību skaits neuzrāda patieso lietu būtību tā laika Latvijas sabiedrībā.

Lai ilustrētu to, ko atzina par "pretpadomju propagandu un aģitāciju", der citēt dažus piemērus. Viens no "pretpadomju skrejlapas" piemēriem:
"Nost ar padomju imperializāciju" (LVA, 1986. f., 1. apr., 39186. l., 164. lp.)
To izgatavoja latviešu valodā krievs, divdesmit gadus vecs, četrus gadus nodzīvojis Latvijas teritorijā, beidzis septiņas klases, precējies, viena bērna tēvs.

Vēl viens "pretpadomju skrejlapas" piemērs:
"Jaunieši! Tauta! Komunisti atņēma jums dzīvi. Nāvi komunistiem! Lai dzīvo Kenedijs!" (LVA, 1986. f., 1. apr., 44942. l., 3. lp.)
Šo skrejlapu krievu valodā izgatavoja ukraiņis, 47 gadus vecs, beidzis septiņas klases, vairākkārt sodīts, neprecējies, bez bērniem, bērnam audzēkņis.

Vēl piemēram minams šāds "pretpadomju skrejlapas" teksts:
"Tautai laiks ir apgāzt komunistisko kārtību! Padomju paradīze ar margarīnu un aknu desu!" (LVA, 1986. f., 1. apr., 39186. l., 160. lp.)
Šādu padomju sadzīves kritikas pilnu "pretpadomju skrejlapu" krievu valodā izgatavoja krievs, beidzis septiņas klases, katlumājas strādnieks, precējies, viena bērna tēvs, nodzīvojis Rīgā četrus gadus.

Seko "pretpadomju spiedogu" piemēri, kur minēts arī okupācijas fakts:
"Nāvi komunistiem" un "Nāvi okupantiem" (LVA, 1986. f., 1. apr., 42488. l., 18. lp.)
Šo "pretpadomju spiedogu" latviešu valodā izgatavoja lietuvietis, 19 gadus vecs, beidzis sešas klases, mūrnieks, neprecējies, bez bērniem, Latvijā dzīvojis 9 gadus, iepriekš nesodīts. Apsūdzētais uzskatījis par savu pienākumu izgatavot spiedogus arī ar radiostaciju, ko viņš klausījās, nosaukumiem.

Ieskatam seko viens izvilkums no iesnieguma PSRS Iekšlietu ministrijai tulkojuma latviešu valodā:
"Man nav nekā un neviena PSRS. Visā manā apziņā man nav nekā kopīga ar komunistu psiholoģiju, ar jūsu komunistisko pasaules skatījumu, ideoloģisko pārliecību. Neticu un nevēlos ticēt solījumiem. Komunisms ir paradokss, tā ir jaunākā reliģija, esmu pilnībā materiālists un ticu reālām lietām. Jūs, komunisti, solāt tautai dzīvi rītdienā, bet paši izmantojat visus dzīves labumus tagad. Jūs muļķojat tautu. Un jūs ir sapratuši.
Es kategoriski pieprasu, lai man izsniedz vīzu un atņem PSRS pilsonību, lai būtu izdevība izbraukt uz Amerikas Savienotajām Valstīm, kur es pieņemšu ASV pilsonību un kur es būšu brīvs cilvēks nevis vilku suns, ar kuru veic eksperimentus 40 gadus.
Kad es biju ASV vēstniecībā p.[ilvēks] Maskavā, man solīja nodrošināt visus nepieciešamos dzīves apstākļus. Un es tam ticu. Lai arī es dzīvotu sliktāk, kaut arī sliktāk nevar dzīvot kulturāls cilvēks. Lai arī sliktāk, jo ASV nav pienākums man nodrošināt dzīves apstākļus. Bet es būšu brīvs. Pār mani nepļivos VDM [Valsts drošības

ministrīja (МГБ) tirānija un fanātiskā komunistu ideoloģija."(LVA, 1986. f., 1. apr., 42764. l., 58. lp.)
Šo vēstuli krievu valodā ar atsaucēm, piemēram, uz Borisa Pasternaka (1890 – 1960) romānos izteikto kritiku Padomju Savienībai, uzrakstīja krievs, 45 gadus vecs, beidzis četras klases, neprecējies, bez bērniem, nodzīvojis Latvijā septiņus gadus, vairākkārt sodīts. Rezultātā VDK atzina minēto personu par nepieskaitāmu.

[Pētījuma elektroniskā datne pieejama šeit.](#)

Plašāka informācija

Anastasija Smirnova, +37126049624,

Komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos Dr. iur. Kristīne Jarinovska, +37129777788, kristine.jarinovska@lu.lv

Saistītās ziņas:

Linards Muciņš: Nošaušana sevišķā kārtībā - PSRS noziegums pret ius cogens normām. Liepājas «Zilā brīnuma» piemērs. 21.11.2017

Tweet

Patīk 0

Ieteikt

G+